

ΟΙ ΜΩΜΟΕΡΟΙ ΕΝ ΠΟΝΤΩ

είβανον ἔθιμου ἀρχαίου, πιθανῶς καὶ εἰς προχριστιανικούς χρόνους ἀναγομένου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀπετέλουν ἐν Πόντῳ οἱ κατὰ τὴν ἐγγώριον διάλεκτον **μωμοέρ**¹ (ἀρσεν. πληθυν.), **μωμοέρια** (οὐδ. πληθ.) ἢ καὶ **κόσα** (ὁμοίως οὐδ. πληθ.) καλούμενοι. Τὰ κατὰ τὸ ἔθιμον τοῦτο εἶχον ἄλλοτε οὕτω:

Τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους μετὰ τὸ δεῖπνον, ἐν ᾧ ἅφ' ἑνὸς οἱ παῖδες διαφόρων συνοικιῶν τῶν πόλεων, κωμοπόλεων ἢ καὶ χωρίων περιερχόμενοι μετὰ φανῶν ἐπεσκέπτοντο συγγενικὰς ἢ καὶ γνωστὰς οἰκογενείας καὶ κρούοντες τὴν θύραν τῆς οἰκίας αὐτῶν ἔψαλλον πρὸ αὐτῆς τὸ σύνηδες τῆς πρωτοχρονιάς ᾄσμα: « Ἀρχὴ κἀλαντα κἀρχὴ τοῦ χρόνου¹ κτλ. », ἅφ' ἑτέρου νεανία καὶ ἄνδρες μεταμφιεζόμενοι καὶ προσωπιδοφοροῦντες προσήρχοντο κατὰ ομάδας εἰς οἰκίας συγγενῶν, γειτόνων ἢ καὶ φίλων στενῶς συνδεδεμένων πρὸς αὐτοὺς καὶ ἐκεῖ πολλὴν ἐπροξένουν θυμηδίαν εἰς τοὺς παρισταμένους καὶ ἀκράτητον γέλωτα διὰ παντοίων κωμικῶν παραστάσεων, διὰ φράσεων ἢ καὶ διαλόγων ἀστείων ἢ καὶ σκωπτικῶν, διὰ μίμων καὶ ἀλλοκότων τοῦ σώματος κινήσεων, ὡς καὶ διὰ χοροῦ συνο-

¹ Ἐδημοσιεύθη τοῦτο ἐν τῷ Λεξικογρ. ἀρχ. τόμ. Ε' σ. 202.

δευομένου ὑπὸ τοῦ ἄσματος τοῦ Κιόρογλου καὶ τῆς λύρας ἢ τοῦ τυμπάνου καὶ τοῦ ζουρνᾶ, ἐν ἑλλείψει δὲ τῶν μουσικῶν τούτων ὀργάνων ὑπὸ τοῦ κρότου ξυλίνων κοχλιαρίων, ἅτινα ἐφαπτόμενα ἀλλήλων ἐκ τοῦ κυρτοῦ μέρους ἐκρατοῦντο ὀρθία διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς τοῦ παίζοντος αὐτὰ ἀπὸ τῆς λαβῆς των καὶ ἀπέδιδον κρότον ἔρρυθμον, ὁσάκις ἢ λαβὴ ἐτέρου κοχλιαρίου διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κρατομένου κατήρχετο καὶ ἀνήρχετο διὰ μέσου αὐτῶν συμφώνως πρὸς τὸν χρόνον τοῦ ἄσματος.¹ Οἱ κωμικοὶ οὗτοι ἐπισκέπται, ὧν καὶ ἡ ἀμφίσεις ποικίλλουσα ἦτο γελοία, πολλάκις μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου των ἀπήρχοντο ἀγνώριστοι καὶ ὑπονοίας μόνον παρεῖχον πρὸς εἰκασίαν περὶ τῆς ταυτότητός των, ἐκτὸς ἂν ὁ ἀρχηγὸς τῆς πομπῆς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἢ ἐν τέλει τῆς κωμικῆς παραστάσεως ἐδήλου εἰς τὸν οἰκοδεσπότην ἢ τὴν οἰκοδέσποιναν τίς εἶναι ὁ ἴδιος καὶ τίνὰ τὰ συνοδεύοντα αὐτὸν πρόσωπα. Ἐκαστος τῶν προσωπιδοφόρων ἔφερε καὶ ἰδίαν ἀμφίεσιν ἀνάλογον πρὸς τὸ πρόσωπον ἢ ζῶον, ὅπερ ὑπεκρίνετο, οὕτως ὥστε ὁ μὲν ἐξ αὐτῶν φέρων δορὰν τραγικοῦ μετημφιέζετο εἰς τοῦτον καὶ ἀπεμιμείτο τὴν φωνὴν καὶ τὸ βάδισμα αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐνδεδυμένος δορὰν ἄρκτου ἐβάδιζεν ὡς αὐτὴ ἐπὶ τεσσάρων ποδῶν καὶ ἄφηνε νὰ ἐξέλθωσιν ἀναρθροὶ φωναὶ ἐκ τοῦ στόματός του, ἧτοι «ἐμουρδοῦλιζεν», ὡς λέγεται περὶ τοῦ ζῴου τούτου ἐν τῇ ἐγγχωρίῳ διαλέκτῳ, ἄλλος παρουσιάζετο ὑπὸ μορφὴν καμήλου, ἄλλος φέρων γυναικείαν ἐνδυμασίαν καὶ τὴν γαστέρα ἐξωγκωμένην ὑπεκρίνετο γυναῖκα ἐγκυον καὶ ἄλλοι παρίστανον ἄλλα γελοῖα φέροντες κώδωνας εἰς τὰ διάφορα τοῦ σώματος μέρη καὶ ἰδίως ὁ προεξάρχων τῆς ὄλης ὁμάδος, ὅστις ἔχων κέρατα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ οὐράς ἀλωπέκων ἢ λαγωῶν² ἐξηρητημένας μετὰ τῶν κωδῶνων ἀπὸ πολλῶν τῆς ἐνδυμασίας αὐτοῦ μερῶν ὑπεκρίνετο συνήθως

¹ Τὸ πρόχειρον τοῦτο μουσικὸν ὄργανον ὁμοιάζει πρὸς τὸ ἰσπανικὸν γκαστανέττα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν παραγόμενον δι' αὐτοῦ κρότον.

² Αἱ οὐραὶ αὐταὶ ἐν τῇ Ποντικῇ διαλέκτῳ καλοῦνται *πουρτουλζα*, χρησιμοποιοῦνται δὲ καὶ ὡς ξεσκονιστήρια.

τὸ πρόσωπον ἑνὸς Τούρκου μυθικοῦ προσώπου ἢ ἥρωος, τοῦ Κιόρογλου. Ὁ τελευταῖος οὗτος παρίστατο ἔφιππος, καθ' ὅσον δύο κοντάρια δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς ὀσφύος αὐτοῦ ὀριζοντίως διερχόμενα καὶ ὀπισθεν μὲν ὑπὸ τοῦ ποδήρους χιτῶνος (τζουμπέ) καλυπτόμενα, ἔμπροσθεν δὲ ἐνούμενα εἰς τὰ ἄκρα καὶ περικαλυπτόμενα διὰ τεμαχίου ὑφάσματος, ὥστε ν' ἀποτελεσθῇ κεφαλὴ ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ἵππου, παρίστανον ἔφιππον τὸν οὕτω φέροντα αὐτά. Ἐννοεῖται, ὅτι εἰς τὰ μικρὰ παιδιά, ὅταν μάλιστα ταῦτα τὸ πρῶτον ἔβλεπον μωμοέρους, καὶ μόνη ἢ θεὰ αὐτῶν ἦρκει νὰ ἐμπνεύσῃ φόβον καὶ τρόμον καὶ νὰ προκαλέσῃ κλαυθμούς, μόλις δὲ κατώρθουν οἱ γονεῖς νὰ καθησυχάσουν αὐτά. Τὴν δ' εὐθυμίαν τῶν κωμικῶς δρώντων προσώπων ἐπέτεινε ἡ πόσις οἰνοπνευματώδους ποτοῦ (ρακίου ἢ οἴνου), ὅπερ ἔφερον ταῦτα μεθ' ἑαυτῶν (μὴ ἀρκούμενα εἰς τὸ προσφερόμενον εἰς αὐτὰ τοιοῦτον ὑπὸ τῶν οἰκογενειῶν, ἄς ἐπεσκεπτοντο) καθὼς καὶ ὀρεκτικὰ καὶ ὀπωρικὰ.

Οἱ μωμοέροι ἄλλοτε οὔτε ἐζήτουν φιλοδώρημα χρηματικόν, οὔτε ἐδέχοντο τοιοῦτον, ἐπλήρουν ὅμως τὰ μανδήλια αὐτῶν ὀπωρικῶν προσφερομένων εἰς αὐτοὺς ἢ καὶ σακκίδιον, ὅπερ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς ἐξ αὐτῶν, ἀλλ' ἀπὸ εἰκοσαετίας καὶ πλέον τινὲς τοῦλάχιστον χάριν χρηματολογίας προβαίνουν εἰς τὴν κωμικὴν παράστασιν. Κατὰ νεωτέρας ὅμως πληροφορίας τοῦ κ. Γ. Κανδηλάπτου, διευθυντοῦ τῆς ἐν Αἰσούμῃ δημοτικῆς σχολῆς, λαβόντος ἄλλοτε μέρος εἰς τὴν παράστασιν τῶν μωμοέρων¹ οὐχὶ ἐν αὐτῇ, ἀλλ' εἰς δημοσίᾳς τελετὰς καὶ διασκεδάσεις, γάμους καὶ χοροὺς οὐ μόνον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς Τούρκοις τοῦ Πόντου παρουσιάζεται ἐντὸς εὐρείας αἰθούσης ἢ καὶ ἐπὶ ἀλωνίου ὡς πρωτεῦον πρόσωπον ὁ Κιόρογλου μετὰ τῆς ὁμάδος αὐτοῦ ἀντιμέτωπος ἄλλης ὁμάδος ἀρχηγοῦ² καὶ ἐκεῖ συνάπτεται, ὡς φαίνεται, ἀγὼν ποιητικὸς, καθ' ὃν

¹ Ἴδὲ Ξενοφάν. ἔτ. 1909 Ἰαν. τεύχ. Α'.

² Σημειωτέον, ὅτι καὶ τὰ δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὧν ἑκάτερον ἀποτελεῖται ἐξ 8-10 προσώπων, εἶναι πάνοπλα.

θεωρεῖται ἡττημένος, ὅστις τῶν δύο ἀρχηγῶν ἀποδειχθῆ, ὅτι παραπαίει ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ καὶ ᾠδῇ τῶν στίχων ἄσματος, ὅπερ ἐν μεταφράσει ἔχει οὕτω :

Ἐγὼ εἶμαι εἷ· Κιόρογλου, μπάμπα,
 περιφέρομαι εἰς τὸ ὄρος,
 ἐκ τοῦ πνέοντος δὲ ἀνέμου καταλαμβίνω τὸν δόλον,
 διὰ τῆς σιδηρᾶς σφύρας θραύω τὴν κεφαλήν σου.

Καὶ ἔπονται οἱ ἐπόμενοι δύο στίχοι ἀποτεινόμενοι ὑπὸ τοῦ Κιόρογλου πρὸς τὸν ὀπισθεν αὐτοῦ ἰστάμενον βοηθὸν ἢ θετὸν υἱόν του Ἰπλίχ :

ὦ Ἰπλίχ, μὴ ἐρωτᾷς ποῖος εἶμαι
 κάτωθεν τοῦ λαιμοῦ ἐκείνου, τέκνον μου, ἐθραύσθη ὁ ὁδός μου.

Σημειωτέον, ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ομάδα, ἧτις ἤθελεν ἀποδειχθῆ ἡττηθεῖσα, ὑποχρεοῦνται ὅπως βαίνοντες τετραποδιστὶ ὡς ἵπποι φέρωσιν ἐπὶ τῆς ράχεως τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν νικήσασαν ομάδα καὶ διέρχωνται οὕτω τὰς ὁδοὺς καὶ τὰς ἀγνιάς τοῦ τόπου των καὶ ἂν εἰσέτι ὁ χειμῶν εἴη βαρὺς καὶ δορυμνὸς ἐπικρατῆ ψυχῶς. Τὰ δὲ συνήθη κατὰ τὸ δαιγώνισμα τοῦτο μουσικὰ ὄργανα εἶναι ἡ λύρα, ὁ πλαγιάυλος, τὸ τύμπανον καὶ ἰδίως ἡ ἐτάχορδος λύρα, ἧτις τουρκιστὶ *κεμανέ* καλουμένη ὁμοιάζει πῶς πρὸς τὸ εὐρωπαϊκὸν βιολίον.

Τραγικὴν δὲ ἄμα καὶ κωμικὴν παράστασιν παρουσιάζουν οἱ μωμοῦροι κατ' ἰδιαιτέραν πρὸς με περιγραφὴν τοῦ προμνησθέντος κ. Γ. Κανδηλάπτου ἔχουσαν οὕτω :

Ἐνταῦθα ἡ παράδοσις πρωτεύον πρόσωπον παρουσιάζει τὸν Οὐζεῖν Ἀλῆν, ὅστις συναντήσας ποτὲ ἔν τινι δάσει τὴν ἐκλεκτὴν τῆς καρδίας του, τὴν θυγατέρα ἑνὸς τῶν ὑπ' αὐτὸν Τουρκομάνων ἡγεμονίσκων, ἀπάγει αὐτὴν διασκορ-

¹ Ἄγνωστον τίς ἦτο ὁ Οὐζεῖν Ἀλῆς, φαίνεται ὁμοίως, ὅτι ἦτο ἡγεμῶν τις Τουρκομάνος, εἰς δὲ ὑπῆγοντο ἄλλοι ἡγεμονίσκοι, ὡς ὁ πατὴρ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀπαχθείσης κόρης. Πιθανὸν δὲ, ὅτι κατ' ἐπίδρασιν τουρκικὴν εἰσῆχθη εἰς τοὺς μωμοῦρους τὸ πρόσωπον τοῦτο καὶ ὁ ὑπηρέτης τοῦ Ἰπλίχ, ὡς εἰς τὸ προεξετεθὲν ποιητικὸν δαιγώνισμα ὁ Κιόρογλου ὑπὸ τινῶν ἀκρίτης ἢ ἀντάρτης θεωρούμενος.

πίσας τῆδε κακεῖσε τὰς συνοδοὺς τῆς παρθένους καὶ ζητεῖ φιλοξενίαν ἐν τινι κώμῃ παρὰ τῷ προύχοντι τοῦ τόπου. Ἐκεῖ, ἐνῶ διετέλει εἰς σεμνὰς καὶ ἀθῶα·ς μετὰ τῆς ἀπαχθείσης διαχύσεις καὶ διασκεδάσεις μηδεμίαν ὑποπτεύων καταδίωξιν, αἴφνης ἀκούει κρουομένην τὴν θύραν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τῆς νεάνιδος, ὅστις καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ 2 μέχοι 3 ἐνόπλων, τοῦ δισακκοφόρου (χειμπετζῆ), τοῦ λυριστοῦ καὶ ἄλλου ζητεῖ νὰ εἰσέλθῃ μετ' αὐτῶν. Τότε ἡ μὲν κόρη ζητοῦσα ἄσυλον καταφεύγει εἰς τὴν ἐστίαν ἱερὰν θεωρουμένην καὶ ἐπιχέει τέφραν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπόν της, ὃ δὲ λατρευτῆς τῆς Ἀλῆς καὶ περ οἰνοβαρῆς πειρᾶται νὰ ἐκσπᾶσῃ τὴν μάχαιράν του καὶ ἐτοιμάζεται εἰς μάχην, ὁπότε, διαρρηχθείσης τῆς θύρας, εἰσέρχεται κωδωνοφόρος καὶ μὲ μελαιψὸν πρόσωπον ὁ πατὴρ τῆς ἀπαχθείσης, ρίπτει ἄγρια καὶ ἀπλανῆ βλέμματα πρὸς τὰ διάφορα τῆς οἰκίας μέρη, ἐκσφενδονίζει διὰ τοῦ ξίφους τῆδε κακεῖσε τὸ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ φρυάττων καὶ ὑβρίζων ζητεῖ τὸν ἀπαγωγέα, ὃν καὶ εὐρὼν πλήττει καὶ ρίπτει κατὰ γῆς.

Ἦδη ὁμως ἡ ἀπελλίς θυγαῖτηρ ἀναθαρρεῖ καὶ ἐκδηλοῦσα τὸ πρὸς τὸν ἔραστὴν αἰσθημὰ τῆς ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐγκωμιάζει τὸν τίμιον καὶ ἀνεπίληπτον χαρακτῆρα αὐτοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ χαρακτηρίζουσα ἀπερίσκεπτον τὸ κίνημα τοῦ πατρὸς της κατὰ τοῦ κυριάρχου του ὑποδηλοῖ, ὅτι ὀλεθρίας θὰ ἔχῃ τοῦτο συνεπείας, καὶ ἀναλύεται εἰς δάκρυα οὕτως, ὥστε συγκινηθεὶς ὁ πατὴρ μεταμελεῖται καὶ προσκαλεῖ ἱατρόν, ὅστις παρουσιασθεὶς ἐπὶ τῆς σκηνῆς μετὰ ἐπισταμένην ἐξέτασιν τοῦ τραυματίου ἐνθέτει εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ χόρτον μαγικόν, ἀντικαθιστῶν δ' ἔπειτα τοῦτο διὰ τεμαχίου σακχάρους ἢ ὀπωρικοῦ ἐγείρει αὐτόν. Τότε ὁ πατὴρ συνάπτων τὰς χεῖρας τῆς θυγατρὸς του καὶ τοῦ Ἀλῆ εὐλογεῖ τὸν ἀροαβῶνα καὶ γάμον αὐτῶν, ἄρχεται δ' ἀμέσως χορὸς ὄλων τῶν ἐπὶ τῆς σκηνῆς παρισταμένων προσώπων, ἐνῶ καταχρηστικῶς ἄδεται τὸ σύννηθες τῆς πρώτης τοῦ ἔτους ἄσμα « Ἀρχὴ κάλαντα κιάρχῃ τοῦ χρόνου κτλ. » καὶ ὁ ὑπηρέτης τοῦ Ἀλῆ ὁ Ἰπρίχι χορεύων ἔξωθεν τοῦ χοροῦ καὶ ὀπισθεν τῶν χορευτῶν διὰ τῶν ἀσέμων κινήσεων τῆς ὀρχήσεώς του

καὶ διὰ χαριτολογιῶν προκαλεῖ τὸν γέλωτα καὶ τὴν θυμη-
 δίαν πάντων. Τέλος ἀπέρχονται ὄλοι, ἀφοῦ λάβωσι τὰ συνήθη
 δῶρα, ἦτοι χρηματικόν τι ποσόν, περικνημίδας, ἢ περιπόδια,
 ὀπωρικὰ καὶ ἱκανὰ ποτήρια οἴνου ἢ ρακῆς, εὐχηθῶσι δὲ
 εἰς τὸν οἰκοδεσπότην καὶ τὴν οἰκοδέσποιναν καλὴν συζυ-
 γίαν καὶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκογένειαν ἔτη πολλά.»

Περαιτέρω ἐξακολουθῶν ὁ κ. Γ. Κανδηλάπτης προσθέτει
 τὰ ἑξῆς: «οὔτοι καθῆκον θεωροῦσι νὰ ἐπισκέπτονται καὶ
 τῶν πτωχῶν τὰς οἰκίας καὶ τῶν βέηδων καὶ ἀγάδων τὰ
 κονάκια, διότι μετὰ χαρᾶς καὶ διαφέροντος παρακολουθοῦσι
 καὶ οὔτοι τὴν παράστασιν θεωροῦντες αὐτὴν τουρκικῆς
 προελεύσεως. Καὶ συνηθίζετο μὲν τὸ ἔθιμον καθ' ἅπαντα
 τὸν Πόντον, ἰδιαίτερον ὅμως ἐπίδοσιν εἶχεν ἐν τῷ νομῷ
 Θεοδοσιουπόλεως καὶ ἐν Χαλδίᾳ (μάλιστα ἐν Χαιριαῖοις)
 ἀπὸ τῆς παραμονῆς τῆς πρώτης τοῦ ἔτους¹ μέχρι τῆς 7ης
 Ἰανουαρίου οὐ μόνον τὰς νύκτας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμέρας².
 Ζῶα ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς σκηπῆς ὁ ἵππος, ὃν ἱππεύει ὁ
 Ἄλῆς καὶ εἰς τράγος, ὃν ὑποκρίνεται παῖς δεκατετραέτης καὶ
 ὅστις ἀκολουθεῖ τὸν θίασον φέρων ὑπὸ τὸν λαιμὸν ἄσπρον
 πλήρη κοκκίνου ὕδατος, διότι κατὰ τὴν δῆθεν σφαγὴν αὐτοῦ
 πρέπει νὰ φανῆ, ὅτι ρέει αἷμα. Τὸ εἶδος τοῦ χοροῦ, ὃν χορεύ-
 οῦσι μέχρι τῆς θεραπείας τοῦ Ἄλῆ εἶναι τὸ λεγόμενον
ὀμάλ' (ἦτοι ὀμαλὸς χορὸς), κατόπιν δὲ τὸ **τίκ'**³ (ἦτοι ὁ ὄρθιος
 χορὸς) καὶ τότε γίνεται πανδαιμόνιον ἐκ τῶν ἡχῶν τῶν
 κωδῶνων τοῦ Ἄλῆ καὶ τοῦ Ἰππίχ καὶ ἐκ τῶν φωνῶν καὶ
 ἰαχῶν τοῦ ὄλου πλήθους. Τὰ δ' ἀποτελοῦντα τὸν θίασον
 πρόσωπα εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) ὁ Ἄλῆς ὁ καὶ ἀρχηγὸς τοῦ ὄλου
 ὀμίλου. Οὗτος ἐνδεδυμένος ποδήρη ἐπενδύτην τὸν τουρκιστὶ

¹ Καταχρηστικῶς ἐνιαχοῦ τὰ κόσια ἔπαιζον τὴν παραμονὴν τῆς
 τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως.

² Φράσεις συνήθεις διὰ τὴν παράστασιν τῶν μωμοῦρων εἶναι αἱ
 ἑξῆς: παίζνε τὰ μωμοῦρια (ἢ τὰ κόχηρα), ἔρθαν ἔπαιξαν τὰ κόχηρα
 κ.τ.τ.

³ Περὶ τῶν δύο τούτων χορῶν **ὀμάλ'** καὶ **τίκ'** ἰδὲ Ἡμερολόγιον
 τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1923 σελ. 340.

λεγόμενον τζουμπέν φέρει εἰς μὲν τὴν χεῖρα μακρὰν καπνο-
 σύριγγα (τσιμπούκι), περὶ δὲ τὴν ὄσφυν ξίφος καὶ ἐπὶ τῆς
 κεφαλῆς πλατὺ τουρκικὸν κάλυμμα τὸ λεγόμενον καβούκι
 καὶ δύο ἢ τρεῖς κώδωνας. Παρίσταται δὲ ἵππευων ἵππον
 ἀποτελούμενον ἐκ δύο κονταρίων, τὰ ὁποῖα προσδεδεμένα
 περὶ τὴν ὄσφυν τοῦ προσώπου τούτου καλύπτονται ὑπὸ τοῦ
 τζουμπὲ ὀπισθεν καὶ ἔμπροσθεν καὶ φαίνεται μόνον ἡ
 κεφαλὴ τοῦ ζώου ξυλίνη καὶ βεβαμμένη καὶ ἔχουσα περὶ
 τὸν λαιμὸν κρίκον, ὅστις παρέχει εἰς αὐτὴν τὴν ἀναγκαίαν
 πρὸς κίνησιν ἐλαστικότητα. 2) Ἡ νύμφη ἐνδεδυμένη τὴν
 σινῆθην ἐν Χαλδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ Πόντου μεταξωτὴν
 ἐνδυμασίαν ἄνευ τοῦ ἐπενδύτου τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα
 τσόχα φέρει καλύπτραν πεποικιλμένην διὰ χρωματιστῶν
 κροταλίων ἢ χανδρῶν καὶ τὴν κόμην πεπλεγμένην εἰς πλε-
 ξίδας καὶ ἐστολισμένην δι' ἀργυρῶν κροταλίων, ἅπερ κοινῶς
 καλοῦνται *τελιζάρια* ἢ *σεμοσέδες*. 3) Ὁ Ἄραβ πατὴρ τῆς
 ἀπαχθείσης, ἀνὴρ μελαιψὸς φορῶν εἶδος φουστανέλλας
 καὶ ἔχων περὶ τὴν ὄσφυν ζώνην πολεμικὴν κοινῶς σιλάχ
 καλουμένην μετὰ ἐλαιοδοχείου ἀπ' αὐτῆς ἔξαρτωμένου ἔμ-
 προσθεν καὶ ὀπισθεν, ὅπερ *γλαγγά* καλούμενον περιέχει
 ἔλαιον πρὸς καθαρισμὸν καὶ στίλβωσιν τῶν ὄπλων, καὶ μετὰ
 μετρητῆρος τῆς πυρίτιδος τῆς ἀναγκαίας διὰ τὸ πιστόλιον
 τὸ καλούμενον ντάμπαντζα. Ἔτερα ὄπλα πλὴν τῆς ντάμπαν-
 τζας ἔχει ξιφίδια καὶ ξίφος μέγα περὶ τὸν λαιμὸν κρεμά-
 μενον, φορεῖ δὲ ἐπενδύτην κοντὸν (ὡς τὰ τῶν Τουρκομάνων
 τζεπκένια)¹ καὶ εἰς τοὺς πόδας ὑποδήματα ὑψηλὰ τὰ λεγό-
 μενα τζαγγία. 4) Ὁ ἰατρός, ὅστις φορῶν σινῆθην ἀνατολικὴν
 ἐνδυμασίαν καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων ἐλαφρὸν κάλυμμα
 ἥτοι καβούκι φέρει περὶ τὴν ὄσφυν πλατεῖαν ἐκ δέρματος
 ζώνην μετὰ μελανοδοχείου ὀρειχαλκίνου καὶ διαφόρων φια-
 λιδίων, ἅτινα εἶναι πλήρη ὕδατος μετὰ διαφόρου χρώματος
 καὶ θεωροῦνται ὡς περιέχοντα διάφορα φάρμακα. Ἐν δὲ
 τῷ κόλπῳ αὐτοῦ φέρει οὗτος βιβλίον ἰατροῦ, τὸ λεγόμενον

¹ Τὸ τζεπκένι φέρεται ἐπὶ τῶν ὤμων, ἐν ᾧ αἱ χειρίδες του κρέμανται.

Ιατροσόφιον. 5) Ὁ Ἰπλίσι γελωτοποιὸς ἢ διάβολος, ὅστις
 παρίσταται φορῶν ἐνδύματα μαῦρα καὶ στενὰ ἔχων ἐπὶ τῆς
 κεφαλῆς προσηρμοσμένα δύο κέρατα καὶ ὄπισθεν οὐράν,
 εἰς τὸ ἄκρον τῆς ὁποίας κρέμαται **κωδωνίσκος**. 6) Ὁ **χεϊ-**
μπετζῆς ἦτοι ὁ δισακκοφόρος ἢ ταμίας τοῦ θιάσου. Οὗτος
 φορεῖ τὴν συνήθη ἐνδυμασίαν καὶ δέχεται τὰ προσφερόμενα
 δῶρα. 7) Γυνὴ ἔγκυος, ἣτις θεωρεῖται τροφὸς τῆς νύμφης
 καὶ τὴν ὁποίαν δεικνύων ὁ Ἄλῆς πρὸς τὴν ἐρωμένην του
 λέγει εἰς αὐτήν: «Κόρη, κόρη, θέλω ἐκ σοῦ νέον ἀντάξιον
 ἐμοῦ καὶ πολυπλόκαμον ὡς ὁ γεννηθισόμενος ἐκ ταύτης». 8)
 Παῖς δεκατετραετής, ὅστις ἐνδεδυμένος δορὰν αἰγὸς ἀκο-
 λουθεῖ τὸν ὄμιλον ὡς τράγος, ἵνα σφραγισθῆ κατὰ τὴν
 παράστασιν καὶ διὰ τοῦτο φέρει ὑπὸ τὸν λαιμὸν ἀσκὸν
 πλήρη κοκκίνου ὕδατος δυναμένου νὰ ἐκκληφθῆ ὑπὸ τῶν
 θεατῶν αἷμα. 9) Ὁ μουσικὸς ἢ λυριστής, ὅστις ἐνδεδυμένος
 καὶ οὗτος ἐνδυμασίαν διάφρονον μὲ καβούκι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς
 φέρει ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ πολυποίκιλτον τὴν θήκην τῆς λύρας
 (ἢ τοῦ κεμανέ), ἐφ' ἧς καὶ κατὰ τὴν παράστασιν ἀνάπτουσι
 σταυροειδῶς τρία κηρία. Περαιτέρω ἀκολουθοῦσι δύο ἄλλοι,
 οἵτινες χρησιμεύοντες ὡς ὑπηρέται φέρουσι φανούς καὶ βοη-
 θοῦσιν εἰς τὴν τακτικὴν ἀμφίεσιν τῶν μελῶν τοῦ θιάσου».

Οὕτω ἐτελεῖτο ἡ κωμικοτραγικὴ τῶν μωμοέρων παρά-
 στασις ἀπολήγουσα εἰς γεγονὸς εὐφρόσυνον, τὸν γάμον.
 Παρατηροῦμεν δέ, ὅτι τὸ ἔθιμον (ὑπερ παρελάβον καὶ οἱ
 Ἀρμένιοι τοῦ Πόντου καὶ οἱ Ἰβηρες παρὰ τῶν ἡμετέρων)
 παρουσιάζει στοιχεῖά τινα κοινὰ ἢ καὶ ἀντίστοιχα πρὸς τὰ
 τῶν **Καλογέρων**² τῆς Βιζύης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χωρίων,
 ταῦτα δὲ πλὴν τῶν μεταμφιέσεων καὶ προσωπείων, εἶναι
 ἴδιως, ὅτι, καθὼς εἰς τοὺς Καλογέρους ὁ δεύτερος ἔξ αὐτῶν
 φονεύει τὸν πρῶτον καὶ μετανοεῖ ἔπειτα, οὕτω καὶ εἰς
 τοὺς μωμοέρους τοῦ Πόντου ὁ πατὴρ τῆς ἀπαχθείσης
 πλήττει θανασίμως τὸν ἀπαγωγέα, ἀλλ' ἔπειτα μετανοήσας
 ἐπαναφέρει αὐτὸν εἰς τὴν ζωὴν διὰ χόρτου μαγικοῦ, καὶ

² Τὰ κατ' αὐτοὺς ἰδὲ Ἑβδομάδος ἔτος Ε' (1888) ἀρ. 32, 33, 34 καὶ 35.

καθὼς εἰς τοὺς Καλογέρους πρὸ τοῦ γόνου τοῦ πρωταγωνιστοῦ αὐτῶν τελεῖται γάμος αὐτοῦ, οὕτω καὶ εἰς τοὺς μωμοέρους ὁ Οὐξεῖν Ἀλῆς μετὰ τὴν ἀναβίωσιν αὐτοῦ νυμφεύεται τὴν ἀπαχθιδεῖσαν τῇ συγκαταθέσει τοῦ πατρὸς τῆς προσέτι, καθὼς εἰς τοὺς Καλογέρους ἡ Βάβω εἶναι τροφὸς τοῦ ἑφταμηνίτικου νόθου παιδίου (ὅπερ ἐντὸς βραχέος χρόνου ἀνδρωθὲν ζητεῖ γυναῖκα καὶ νυμφεύεται), οὕτω καὶ ἐν τῇ παραστάσει τῶν μωμοέρων ἔχομεν τροφὸν τῆς ἀπαχθιδεῖσης κόρης. Καὶ τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκοῦσι ν' ἀποδείξωσιν, ὅτι ἐν μέρει συσχετίζονται αὐταὶ αἱ τραγικαὶ καὶ κωμικαὶ ἅμα παραστάσεις τοῦ Πόντιου καὶ τῆς Βιζύης, ἂν δὲ οἱ Καλόγεροι γίνωνται οὐχὶ τὸ δωδεκαήμερον τῶν Χριστουγέννων, ἀλλὰ τὴν Δευτέραν τῆς Τυρινῆς (χωρὶς βεβαίως νὰ συγχέωνται πρὸς τοὺς μασκαράδες τῶν ἀπόκρεων), τοῦτο δὲν ἀποκλείει τὴν πιθανότητα, ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ἐγένετο μεταθέσις τῆς παραστάσεως ἐν Βιζύῃ εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἡμέραν τῶν ἀπόκρεων.

Πάντως βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον, ὅτι καὶ οἱ μωμοέροι τοῦ Πόντου καὶ οἱ Καλόγεροι τῆς Βιζύης εἶναι ἀγροτικαὶ κυρίως ἑορταὶ συμβολίζουσαι τὴν νάρκην τῆς φύσεως κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀναβίωσιν αὐτῆς τὴν ἀνοιξιν, καὶ οὐχὶ ὅτι συνάπτονται πρὸς τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου καὶ τὴν λατρείαν αὐτοῦ (ἂν καὶ παρουσιάζουν κοινὰ τινα σημεῖα πρὸς ἐκείνας), ὡς φρονεῖ ὁ κ. R. M. Dawkins¹ συμφωνῶν πρὸς τὸν κ. Γ. Μ. Βιζυηνόν, φέρουσιν ὅμως σιγχρότως καὶ σκωπτικὸν σατυρικὸν χαρακτῆρα, καθ' ὅσον δι' αὐτῶν διακωμωδοῦνται καὶ σατυρίζονται πρόσωπα καὶ ἤθη τῆς κοινωνίας. Ἄν δέ, ὡς γνωστόν, εἰς κωμικὰς καὶ τραγικὰς τῶν ἀρχαίων χρόνων παραστάσεις οἱ ὑποκριταὶ παρίστανον μετημφιεσμένοι καὶ φέροντες

¹ R. M. Dawkins, the modern carnival in Thrace and the cult of Dionysos ἀπόσπασμα τοῦ Journal of Hellenic studies vol. XXVI 1906.

προσωπεῖα καὶ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ ἑορταὶ¹ διετηρήθησαν οὕτω πανηγυριζόμεναι κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς καὶ τοὺς Χριστιανικοὺς χρόνους, μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῆς Ἐκκλησίας πρὸς κατάργησιν αὐτῶν, οὐδὲν τὸ ἀπίθανον, ὅτι ἐν τῷ Πόντῳ καὶ ἑνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος² διεσώθησαν μέχρι σήμερον διὰ μέσου τῶν αἰώνων στοιχεῖά τινα ἀρχαίων ἀγροτικῶν ἑορτῶν αὐτούσια ἢ καὶ παρηλλαγμένα πως, καθὼς ταῦτα παρουσιάζονται εἰς τοὺς μωμοέρους τοῦ Πόντου, τοὺς Καλογέρους τῆς Βιζύης καὶ τὴν συνήθη ἐν Σκύρῳ παράστασιν κατὰ τὰς ἀπόκρεω (περὶ ἧς ἰδὲ Λαογραφ. 2 σ. 35-38).

Ἐν τῇ περιγραφῇ τοῦ σκυρίου ἔθιμου (σ. 47) ὁ ἀοίδιμος Δ. Παπαγεωργίου³ εὗρισκων συνάφειαν πρὸς τὸ τῶν Καλογήρων λέγει: «Τὸ σκύριον ἔθιμον συνάπτεται πρὸς τὸ τῶν Καλογήρων τῆς Βιζύης, διότι εἶναι ὑποτυπώδης ὡς ἐκεῖνο δραματικὴ παράστασις παραπλήσιον ἐν ἀρχῇ ἔχουσα σκοπὸν (λησμονηθέντα ἐν Σκύρῳ) τῆς δεισιδαίμονος ἀποτροπῆς κακῶν καὶ τῆς ἐπιτεύξεως εὐετηρίας.» Ἄν δὲ πάλιν, ὡς παρατηρεῖ ὁ ἀοίδιμος Ν. Πολίτης (Παραδ. Β' σ. 1259), ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐπικρατῆ ἢ δοξασία, ὅτι τὸ δωδεκάημερον εἶναι ὁ χρόνος τῆς ἐπιφοιτήσεως τῶν Καλλικαντζάρων, τοῦ νεωτέρου τούτου δημιουργήματος τῆς φαντασίας τοῦ ἑλλην. λαοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῆ πιθανὸν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν Πόντῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἔνθα κατὰ τὸ χειμερινὸν ἡλιοτρόπιον γίνονται παραστάσεις ὑπὸ μετημφιεσμένων καὶ προσωπεῖα φερόντων ἀτόμων, ἀποβλέπουσιν αὐταὶ εἰς τὴν ἀποτροπὴν τῶν κακῶν δαιμόνων ὡς καὶ αἱ ἑνιαχοῦ καθ' ὅλον τὸ δωδεκάημερον ἢ κατὰ τὰ Θεοφάνεια μόνον

¹ Ὡς τὰ Κρόνια, ἢ ἀντικαταστήσασα ἔπειτα αὐτὰ ἑορτὴ τῶν Καλανδῶν καὶ ἄλλαι.

² Ἐν ταῖς βορείοις ἑλλην. χώραις, ἐν Θεσσαλίᾳ, Μακεδονίᾳ, Θράκῃ καὶ Κρήτῃ ἐπιχωριάζει τὸ ἔθιμον τῶν μεταμφίσεων κατὰ τὸ δωδεκάημερον· ἰδὲ Ν. Πολίτ. Παραδ. Β' σ. 1273.

³ Περὶ καὶ Journal of the Hellenic Studies τόμ. XXVI σ. 202 κ.έ.

ἀναπτόμεναι πυραὶ εἰς καθαρμὸν ἀπὸ τῶν Καλλικαντζάρων ¹.

² Ἐξιστατέον ἤδη τίς ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξεως *μωμόερος* καὶ πρὸς τί τὸ ἐκ παραλλήλου εὐχρηστον συνώνυμον *κόχη* (οὐδ. πληθ.). ² Ἐκ τοῦ ἐν Οἰνῷ τοῦ Πόντου *μωμός* (= ἡλίθιος, βλάξ) καὶ τοῦ *γέρος* ἐσχηματίσθη τὸ σύνθετον *μωμό(γ)ερος*, ὅπερ κατ' ἀρχὰς σημαῖνον γέροντα, ἡλίθιον καὶ ὡς τοιοῦτον ἄξιον γέλωτος καὶ σκώμματος σὺν τῷ χρόνῳ μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ μετημφιεσμένου καὶ προσωπεῖον φέροντος προσώπου εἰς παραστάσεις κωμικοτραγικὰς διδομένας τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους καὶ τὰς ἐπομένας νύκτας (ἐνίοτε δὲ καὶ ἡμέρας) μέχρι τῆς ἑορτῆς τῶν Φώτων. Ἡ λέξις σφζομένη καὶ ἐν Σηλυβρία δηλοῖ γέροντα ἀνόητον. Ἐν τῷ πληθυντικῷ τοῦ *μωμόερος* παρὰ τὸ κανονικὸν οἱ *μωμοέρ* φέρεται καὶ οὐδέτερον τὰ *μωμοέρια* (ὡς τὰ τόπια, τὰ χρόνια, τὰ πόνια ἀπὸ ἐνικοῦ ἄρσεν. ὁ τόπος, ὁ χρόνος, ὁ πόνος). Τέλος, ἐπειδὴ τὸ κυριώτατον ζῶον τὸ καὶ ὡς σφάγιον χρησιμεῖον ἐν τῇ παραστάσει τῶν *μωμοέρων* φαίνεται, ὅτι ἦτο ὁ τράγος, οἱ Ἀρμένιοι τοῦ Πόντου παραλαβόντες παρὰ τῶν ἡμετέρων τὸ ἔθιμον ὠνόμασαν αὐτὸ ἐκ τοῦ ζῶου τούτου, ὅπερ παρ' αὐτοῖς καλεῖται *cóch*, τὴν δὲ λέξιν ταύτην παραλαβόντες οἱ ἡμέτεροι ἀπέβαλον (ἄγνωστον ἀπὸ πότε) τὰς ἑλληνικὰς λέξεις *τράγος*, *τραγὶ* οὐδαμοῦ τοῦ Πόντου σφζομένας, καὶ ἀντ' αὐτῶν μεταχειρίζονται τὰς ἀρμενικῆς προελεύσεως ὁ *cóchon* καὶ οὐδέτ. τὸ *cóch*. Συνηθεστάτη ὁμως ἡ λέξις *κόσιος* καὶ ἐν τῇ κυρίᾳ σημασίᾳ τοῦ τράγου πανταχοῦ τοῦ Πόντου καὶ ἐν παροιμίᾳ, ὡς ἡ ἐξῆς: «Ἡ κουλία, ἀν' κ'ι λαῖζ' τ' οὐράδν ἄις, ὁ *cóchon* κ'ι λαγγεύ», ἣτις λέγεται περὶ γυναικὸς ἀσέμνου πρώτης αὐτῆς παρεχούσης ἀφορμὴν εἰς ἄνδρα πρὸς ἐπίθεσιν, καὶ ἐν τῷ ἐξῆς αἰνίγματι: «Τρωῦλ - ὑλ' τὰ

¹ Ν. Πολίτ. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 1260.

² Ἐν Χαβιάνη, χωρίῳ τῆς περιφερείας Ἀργυροπόλεως ἐν Χαλδίᾳ, τὰ *κόσια* καλοῦνται *πορδαλάντ'* πληθ. τοῦ *πορδαλαῖς*, ὅπερ ἐν Πόντῳ ἔχει σκωπτικὴν ἔννοιαν.

σταυρά κιὰπέσ' μιὰϊζ' ὁ κόχον», ¹ (ὁ ἱερεὺς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ).
 Ἐκ τοῦ κόχον προῆλθε τὸ ἀφρημένον κοχέα, ὁπερ
 σημαίνει τὴν δυσσομίαν τοῦ τράγου μεταφορικῶς δὲ καὶ
 τοῦ γέροντος, ὡς ἐμφαίνει ὁ ἐξῆς στίχος ἄσματος Ποντιακοῦ:

ὁ γέρον πάντα γέρος ἐν', πάντα μυρίζ' κοχέαν.

Δ. Η. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ

¹ Καὶ τοῦτο κατὰ παράφρασιν ἔχει οὕτω: «γύρω γύρω οἱ σταυροὶ καὶ εἰς τὸ μέσον φωνάζει ὁ τράγος».